

УДК 94(477)

ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ ДОДОМУ: ІСТОРІЯ ЗВІЛЬНЕННЯ З ТАТАРСЬКОГО ПОЛОНУ АННИ З ГЛИННИЦЬ ПЕПЛОВСЬКОЇ

Віталій ХОМЕНКО

науковий співробітник відділу історичних пам'яток НДІУ

Анотація. У статті описано долі бранців різних верств населення в татарському полоні. Основну увагу приділено процесу викупу особи шляхетського походження з татарського полону від часу її потрапляння до неволі до моменту повернення додому.

Ключові слова: Кримський ханат, ясир, викуп з полону.

ТЕРНИСТЫЙ ПУТЬ ДОМОЙ: ИСТОРИЯ ОСВОБОЖДЕНИЯ ИЗ ТАТАРСКОГО ПЛЕНА АННЫ С ГЛИННИЦ ПЕПЛОВСКОЙ

Виталий ХОМЕНКО

научный сотрудник отдела исторических памятников НИИУ

Аннотация. В статье описаны судьбы невольников разных социальных слоев в татарском плену. Основное внимание уделено процессу выкупа лица шляхетского происхождения из татарского плена с момента попадания туда и до возвращения домой.

Ключевые слова: Крымское ханство, ясирь, выкуп из плена.

THORNY WAY HOME: A STORY OF ANNA PEPLOVSKA'S FROM HLYNNYTSI RELEASE FROM THE TATAR CAPTIVITY

Vitalii KHOMENKO

research associate of the Historical Sites Department of RIUS

Annotation. In the article the author described the fate of slaves of different social strata in the Tatar captivity. The main attention is paid to the process of ransom of noble persons (member of szlachta) from the Tatar captivity since they were taken captive till their returning home.

Key words: Crimean Khanate, jasyr, release from captivity.

Впродовж довготривалого сусідства Кримського ханату та Речі Посполитої південно-східні воєводства останньої неодноразово зазнавали нападів татарських військ. Щоразу подібні вилазки, котрі здійснювалися загонами від кількох сотень до кількох тисяч нападників, призводили до чималих людських втрат [10, с. 43]. Історія перебування полонених в Орді до сьогодні залишається

малодослідженою темою, однак чимало вітчизняних та зарубіжних дослідників так чи інакше торкалися цього питання.

Головною метою нашого дослідження є описати процес викупу особи шляхетського походження з татарського полону, окрім цього, в найзагальніших рисах показати долю бранців після потрапляння в неволю та можливі шляхи їх повернення додому.

Відомості про події, що знаходяться у центрі нашої уваги, черпаємо з праць дослідників дипломатичних відносин Речі Посполитої та Кримського ханату, а також тих учених, які вивчали демографічну ситуацію на південно-східних землях Речі Посполитої.

Демографічні втрати Речі Посполитої внаслідок татарських нападів, на основі польських хронік Мартина та Йоахима Бельських і Мацея Стрийковського, намагався порахувати Ярослав Дзира. В своїй праці дослідник вказує на те, що польські хроністи рідко звертали увагу на кількісний обрахунок нападників та виведеного ясиру, що не дає можливості вказати навіть близьку до істини кількість втрат. Більше того, історик недовірко ставиться навіть до тих чисел, що вказані в хроніках, стверджуючи, що вони перебільшені [11, с. 102]. Демографічні втрати руських воеводств внаслідок татарських нападів намагався обрахувати Ярослав Дашкевич. У праці, написаній ним на початку 1990-х років, зроблено спробу підрахувати загальну чисельність людських втрат, спираючись при цьому на роботи зарубіжних колег [10, с. 40 – 47]. Дослідження виявилось досить оглядовим, що й не дивно, зважаючи на недостатнє вивчення теми попередниками Я. Дашкевича. В 2000-х роках цим питанням зайнялась Ірина Ворончук. Спершу авторка дослідила згадки про напади на Волинь та Поділля за деякими літописами та хроніками XVI–XVII століть, а згодом розширила джерельну базу за рахунок архівних матеріалів [2 – 4].

Про татарські походи за ясирем писав О. Галенко. Дослідник звертає увагу на причини ординських нападів, долю бранців та державний устрій самого Кримського ханату [6 – 9]. Про татарські

походи за невільниками знаходимо відомості в О. Гайворонського, С. Леп'явка та інших вчених, однак вони розглядають це явище крізь призму інших досліджуваних питань, як-от історія Кримського ханату або міжнародних відносин у регіоні [5, 14, 15, 28, 30, 31].

Питанню долі невільників в Орді ще в кінці 1980-х років приділила увагу Віра Панащенко [16, с. 58 – 59]. Найбільш детальну інформацію про життя полонених у Криму, їх долю та повернення додому подає Ірина Ворончук у своїй праці, присвятивши частину розділу питанню долі бранців у Криму в XVI – першій половині XVII ст. [3, с. 378 – 417].

Варто зауважити, що повною мірою дослідити життя невільників у полоні досить складно. Це пояснюється відсутністю джерельної бази, на підставі якої можна було б розкрити це питання.

За наявними матеріалами спробуємо реконструювати життя невільників в Орді у найзагальніших рисах. Потрапивши до неволі, на них чекала різна доля. Старих і немічних віддавали ногайським хлопчикам для навчання бою, виставляючи їх замість мішеней. Частину невільників залишали на степовій території ханату. На них покладався обробіток землі з метою вирощування зернових для місцевої аристократії [12, с. 122].

Менше щастило тим, хто потрапляв на невільничі ринки, де «товар» розділяли на чоловіків, жінок та дітей, і відтоді кожного чекала своя доля. Найсильніших чоловіків продавали на галери чи каторги¹, вродливіші поповнювали гареми в ролі євнухів, інші були приречені пасти коней і мулів, працювати на кухні тощо [1, с. 18].

¹ Каторга (від середньовічного грецького *катергон* – гребне судно) – успадковане турками новогрецьке слово, що означає загальну назву гребного судна з трьома рядами весел.

Дітей теж чекала різна доля. Більшість відправляли до Стамбула, де найздібніших відбирали для виховання з них слуг султанського палацу, інших віддавали в науку або до спеціальних шкіл, готуючи з них майбутніх яничарів чи сакларів (блазнів) [1, с. 17; 12, с. 89].

Щодо жінок відбір був більш прискіпливий. Найвродливіші з них, котрих спеціально навчали гри на музичних інструментах та співу, потрапляли до гарему султана та різного достатку вельмож [13, с. 198]. Менш вродливих знать купувала як прислугу для дружин. Непривабливих використовували як рабниць у домашньому господарстві [1, с. 18].

Відомі випадки, коли невільники поверталися додому, врятувавшись втечею вже після продажу на ринку. Самуель Корецький двічі потрапляв до полону. За першим разом (1617 р.), після року перебування в Стамбулі, йому вдалося втекти, переодягнувшись купцем. Шляхтич пробрався на торгове судно і з неймовірними пригодами дістався Риму, а звідти через Відень повернувся на батьківщину. Вдруге він потрапив до Стамбула після Цецорської поразки 1620 р. Ні визволити силою, ні викупити його не вдалося, бо за час свого короткого перебування на волі Корецький встиг настільки дошкулити османам, що султан наказав його стратити [29, с. 60 – 62].

Значно тривалішим було повернення додому шляхтича Якова Кимиковського. Його життя в полоні та втечу описує польський поет кінця XVI – початку XVII ст. Мартин Пашковський [1, с. 1–25]. Як і Корецький, Кимиковський потрапляв до татар двічі. Спершу його тримали в Криму. За рік шляхтичу вдалося втекти до козаків. Потрапивши до полону вдруге, йому пощастило менше.

Цього разу його за період неволі перепродавали більше двадцяти разів. За час перебування в полоні він змінив кілька «професій» і прийняв іслам. Врешті, потрапивши на галеру, йому та невільникам, що перебували там, вдалося організувати бунт і потрапити до Іспанії. Звідти Кимиковський повернувся додому [1, с. 5 – 6]. На жаль, достеменно невідомо, коли відбувалися події, описані М. Пашковським, однак, зважаючи на те, що твір вийшов друком в першій чверті XVII ст. і на його сторінках знаходимо ім'я коронного гетьмана Яна Замоїського² (1542–1605), можна припустити, що перебування Кимиковського в неволі припало на останню чверть XVI ст.

Невільникам на території Османської імперії пропонували прийняти іслам. Відомі непоодинокі випадки, коли полонені змінювали віросповідання і робили блискучу кар'єру в турецькому війську чи при дворі султана (для прикладу назвемо імена придворного перекладача Ібрагім-бея (Йоахім Страж), дипломатів Саїд-бея (Яна Кердея) та Алі-бея (Войцех Бобовський)) [19, с. 150].

Проте не всі потрапляли на невільничі ринки і мусили рятуватися втечею. Зазвичай шляхту, духовенство та заможних міщан залишали для подальшого викупу родичами. Кожен полонений «на окупі» мав власного господаря і, залежно від стану та достатку невільника, власник призначав суму викупу [3, с. 380]. Подібних згадок у джерелах знаходимо чимало.

Шляхту з найбільш знатних родів відсилали до Стамбула чи Бахчисарая. Уже там вони могли очікувати на викуп. Повернення таких в'язнів часто

² Ян Замоїський став коронним гетьманом у 1581 році.

покладалося на королівських послів. Так, 1623 р. Криштоф Збараський, окрім закріплення у Стамбулі хотинських пактів, займався викупом із полону Станіслава Конєцпольського, Лукаша Жулкевського та Єжи Фаренсбаха. Загалом ці шляхтичі обійшлися послу у вісімдесят тисяч німецьких талярів [25, с. 309]. Після Цецорської поразки 1620 р. чимало знатних шляхтичів потрапили до Бахчисарая. Відомо, що Ян Жулкевський, син загиблого гетьмана Станіслава Жулкевського, викупився з полону, заплативши сорок тисяч талярів. Більше ста тисяч цесарських талярів за свій викуп заплатили Януш Тишкевич, Миколай Потоцький, Микола Струсь та інші найвищі полководці, що потрапили до Бахчисарая внаслідок тієї ж поразки під Цецорою [25, с. 310].

Найбільший масив інформації черпаємо зі збережених актових книг Луцького гродського та Кременецького земського судів. Варто зауважити, що судові книги залишаються одним із основних джерел для вивчення проблеми невільників в Орді. В них міститься чимало згадок про викуп з неволі, проте на розгорнені оповіді натрапляємо дуже рідко. У зв'язку з цим просто безцінними можна вважати свідчення волинської шляхтянки Анни Пепловської (див. Додаток), котра, позиваючи до суду князів Костянтина Вишневецького та Стефана Порицького, вписала до луцьких гродських книг історію свого перебування в полоні та повернення з нього додому [24, арк. 160 зв. – 162 зв.].

На жаль, нам майже нічого не відомо про її походження. Знаємо лише, що вона родом із Глинниць, але більшу частину життя провела на Волині. У першому шлюбі була за Криштофом Данилецьким

(помер близько 1617 р.), з яким народила трьох синів: Михайла, Вавринця та Францішка. Після смерті Данилецького Анна вдруге вийшла заміж за вихідця з Мазовецького воєводства Каспера Пепловського, який наприкінці 1610-х років обіймав уряд кам'янецького гродського писаря [27, с. 269].

Невдовзі після весілля Анна Пепловська потрапила до полону під час татарського нападу на Волинь 1618 р. Відомо, що цього року татари тут побували двічі – у травні та у вересні, а оскільки у жовтні 1619-го сама шляхтянка стверджувала, що перебувала в неволі один рік, можна припустити, що до ханату вона потрапила восени 1618-го [24, арк. 160 зв. – 162 зв.]. Відомий випадок, коли сестри шляхтича Нестора Веселовського чекали на викуп більш ніж чверть століття [22, арк. 74 зв. – 75].

Потрапивши до полону, «в неволи тяжької будучи», Анна Пепловська швидко налагодила зв'язок з рідними: «писаламъ и посылаламъ **трикрат** (виділення моє. – В. Х.) тлумачовъ до пана малжонка моего» [24, арк. 160 зв. – 162 зв.]. Як бачимо, комунікація з рідними у полонених була розвинута досить добре. Останнє можна вважати закономірністю, зважаючи на бажання не лише полоненого повернутися додому, але й на не меншу завзятість власника отримати викуп за в'язня.

У тих же листах до чоловіка Анна Пепловська інформує його про суму викупу, яка становила 1300 червоних золотих і на той час була неймовірно високою. Розуміючи, що в чоловіка може виникнути проблема з пошуком такої суми грошей, вона радила йому повернути «*тые пензи, которые на Вербици от кнжати его мл. Костантого Вишьневецького и другие*

пнзи, што на Улашиновѣцах от его мл. княжати Стефана Порицконого на часть мою належат» [24, арк. 160 зв. – 162 зв.]. Очевидно, обидва князі мали борг перед подружжям і як заклад боргової суми надали їм у користування згадані села Вирбиця та Улашинівці. Виходячи з поданої цитати, можна припустити, що один із кредиторів (Каспер Пепловський) від імені дружини зажадав негайного повернення частини боргу за її частину сіл, адже мусив терміново викупити її з полону. Однак князі мали повне право не видати борг за бажанням кредитора, що вони, власне, і зробили, адже, за умовами, договір надання позики міг укладатися на кілька років і лише після його закінчення належало повернути борг.

Зважаючи на порожні кишені, Пепловський, очевидно, вирішив тягти час і надіслав до Криму листа, в якому просив перевезти дружину до Хотина для зручнішого ведення переговорів про викуп. Його прохання не були марними, і вже на початку жнив 1619 р. Анну з іншими в'язнями, котрі, вочевидь, також чекали на викуп, було перевезено до Хотина. Звідти шляхтянка знову передала лист до Кам'янця, в якому просила чоловіка приїхати до неї і викупити з полону. Однак лист не знайшов адресата, бо Пепловський змушений був на той час поїхати до Любліна на засідання Коронного Трибуналу. Щоправда, до матері вирішив навідатися син Михайло, котрий тоді разом із братом Вавринцем перебував на навчанні в єзуїтському колегіумі в Кам'янці. У супроводі кам'янецьких урядників, підстарости Александра Кавецького та підстоля Станіслава Мілевського, він прибув до матері і просив татар, щоби відпустили її, а взамін взяли його. Татари навіть погодились, але

заміну вирішили провести наступного дня. Щоправда, цей план зазнав невдачі. Цього ж вечора польські війська, бажаючи звільнити полонених, напали на татарський табір. Аби не втратити в'язнів, ординці відступили до Криму. Однак, дійшовши до Ясс, зупинилися, оскільки місцевий господар Граціян заборонив їм рухатися до Криму і розпорядився утримувати полонених в Яссах доти, поки їх не викуплять рідні чи близькі. Тоді ж було складено перепис усіх бранців і надіслано до Кам'янця. Цей список зберігся до сьогодні [26, с. 411 – 413].

У списку знаходимо понад п'ятдесят осіб, котрі чекали окупу. Їхніми власниками були султан-калга, мурза Аліш Гірей, хан (імовірно, йдеться про особу, що очолювала одну з орд) та Іскандерпаша. З переліку цін можна зробити висновок, що найдорожчі невольники припадали на долю султана-калги. З більш ніж десяти його в'язнів лише четверо були оцінені менш ніж у 1000 червоних золотих. Однак не слід забувати і про статус інших полонених. Усі вони були вихідцями з заможних та добре знаних у Речі Посполитій шляхетських родів. Зі списку також випливає, що жінки шляхетського стану коштували однаково – по 1000 червоних золотих (панни N Вежбіцька, N Боговитинівна, сестри Ярмолинські, N Жабокрицька, N Павловська та N Гневковська). Іноді власник вказував у «прайс-листі» суму одразу за кількох осіб. Приміром, шляхтича Вежбіцького продавали разом з дружиною за сім тисяч червоних золотих, а чотирих сестер Ярмолинських – за чотири тисячі [26, с. 411 – 413].

Якщо султанські в'язні, що походили з відомих шляхетських родів, оцінювалися дорого, то більшість полонених

Аліш Гірея коштували значно дешевше, в середньому триста червоних золотих. Ця сума фігурує й у викупі Марка Хрінницького (1619) [23, арк. 48 зв. – 50], стільки ж заплатив за шляхтича Подлуського князь Олександр Заславський (1617) [3, с. 381]. Повертаючись до списку полонених, зауважимо, що серед бранців Аліш Гірея були і такі, що коштували більше та менше ніж 300 червоних золотих. Для порівняння, селянин з Паволочі був оцінений вартістю одного коня та 1,8 червоного золотого [26, с. 411 – 413]. Залишається загадкою, яким чином взагалі селянин потрапив до списку на рівні зі шляхтою, бодай і дрібною.

Винятком з усього списку полонених Аліш Гірея стали п'ять осіб. Їхня ціна дорівнювала або перевищувала 1000 червоних золотих. Серед них була і Анна Пепловська. Цікавим фактом є те, що порівняно з іншими чотирма, серед яких було двоє чоловіків, вона коштувала найдорожче – 1300 червоних золотих [26, с. 411–413].

Уже з Ясс Анна Пепловська знову надіслала лист до чоловіка з проханням викупу. Та цього разу, зважаючи на повне розорення останнього, дала досить дивну пораду: *«а ижъ пнзей и на што бы их достат не мелисмы, бо татарове все што колвекъ: дом шляхецкий, п'янязи, золото, сребро, охендозство, стадо и поддане с села Вербици зо мною побрала, других выстинали, сыновъ моих милых абы привезлъ albo одеслал до Ясъ, штобымъ ихъ засадила за себе»* [24, арк. 160 зв. – 162 зв.]. Як бачимо, Анна просить прислати власних синів, аби посадити їх замість себе на окуп. На жаль, прослідкувати, чи була ця практика поширеною, не маємо змоги через відсутність джерел, у яких описувалися б подібні випадки.

Зважаючи на слізні благання дружини, Пепловський приїздить до Ясс разом із її старшим сином Михайлом Данилецьким. Для викупу дружини він змушений був піти на жертви і спродати деякі статки, про які йдеться далі: *«Приехали малжонокъ мой до Яс, збравши що могъ пнзей, продавъши и данины, которые мел от короля его млсти под Овручем»* [24, арк. 160 зв. – 162 зв.]. Щоправда, навіть ці жертви не покривали названої суми викупу в 1300 червоних золотих. Більш того, господар шляхтянки, від імені якого вів торг ханський конюший Аталик, вимагав певного порядку в сплаті викупу. Він дозволив шляхтичу сплатити викуп частинами. Як стверджує сама Анна, татарин вимагав негайної сплати п'ятисот червоних золотих, на інші п'ятсот Каспер Пепловський мусив привезти до Ясс різного сукна, а поки знайти особу для поруки. Заставою третьої частини, трьохсот золотих, мав стати син Михайло, котрий замість матері мусив залишитися на окупі. Найцікавіше, що за сина згаданий конюший Аталик захотів отримати татарина Тахтаргу, котрий перебував серед в'язнів кам'янецького старости Валентія Олександра Калиновського. Пепловський міг відкупити сина за гроші лише у разі смерті Тахтарги. Подібні випадки, коли за невільника вимагали повернути татарина, котрий сидів в ув'язненні на території Речі Посполитої, далеко не поодинокі. Зазвичай це були конкретні люди з відомим місцеперебуванням. Найяскравіший приклад такого обміну – сюжет з возним Кременецького повіту Стефаном Покошовським, раніше згаданим шляхтичем Нестором Веселовським та їхніми родичами. Після татарського нападу 1573 р. до Криму потрапили дружина і діти Покошовського та

батько, мати, брат і сестри Веселовського. Обидва шляхтичі для визволення родичів мусили привезти до Криму татар, що перебували в полоні на території Речі Посполитої. Разом Веселовський і Покощовський поїхали до Кракова, де випросили татар для обміну в короля Генріха. Покощовський вдало обміняв свого бранця на дружину та дітей, а Веселовський потрапив у дуже незручну ситуацію. Два, взяті у короля, татарина, які мали послугувати викупом, втекли з його маєтку перед поїздкою до Криму. У зв'язку з цим шляхтич зумів викупити за гроші лише батька. Скільки часу перебували в полоні мати та брат, залишається невідомим. У запису до кременецьких земських книг, датованому 1596 р., Стефан Покощовський стверджує, що сестри Веселовського досі (на той час вже 23 (!) роки) перебували на окупі [22, арк. 74 зв. – 75].

Утім виявилось, що Каспер Пепловський не мав при собі грошей навіть для сплати першого внеску в 500 червоних золотих. Довелося позичати суму, якої не вистачало, у Стефана Павловського, котрий також перебував у Яссах. Внаслідок того ж татарського нападу на Волинь восени 1618 року в полон до Криму потрапили його дружина, діти та пасербиця панна Зофія Жабокрицька [20, с. 87 – 88]. За згаданим вище списком полонених, на окупі в Яссах знаходимо обох шляхтянок, Павловську та Жабокрицьку. Обидві жінки належали до султанських полонених і коштували по тисячі червоних золотих. Яка доля спіткала дітей шляхтича, залишається невідомим.

Сплативши перший внесок за дружину, Каспер Пепловський знайшов у Яссах поручителя на другу частину суми в 500 червоних золотих. Ним став волоський

пугарник і митник Костянтин. Тож Касперу Пепловському вдалося забрати дружину, але замість неї в полоні залишився її син Михайло. Однак на цьому витрати не завершилися. За розкування Анни Пепловської з кайданів татарин Аталік вимагав ще п'ятдесят червоних золотих, а до цієї суми додалися ще двадцять золотих старшому приставу над в'язнями, котрі мали бути сплачені, щоб отримати дозвіл на вільне пересування містом, про що сама полонянка свідчила: *«старшому приставовъ над всеми вязнями, от Сольтана кгалкги посланому, там на тот час двадцетъ червоних датъ мусил малжонокъ мой, бо мя на улицы бым знову порвали»* [24, арк. 160 зв. – 162 зв.].

Пробувши в неволі рівно один рік, Анна Пепловська була викуплена в жовтні 1619 р. Після розповіді про власний викуп вона додає оповідь про повернення сина Михайла з неволі, однак ця історія дійшла до нас в обірваному вигляді, бо наступний аркуш, на якому мала б бути розв'язка історії, до наших днів не зберігся. Втім достеменно відомо, що з поверненням додому Каспер Пепловський віддав повністю борг Стефану Павловському, зібрав різного роду сукно та знайшов татарина Тахтаргу в кам'янецького старости. З грішми, сукном і бранцем він знову відправився до Ясс. Сталося це в М'ясопустний тиждень, котрий у 1620 р. припав на період з 9 до 15 лютого.

Можна стверджувати, що повторна поїздка Пепловського до Ясс не увінчалася успіхом. Через рік після неї, в лютому 1621 р., брат Михайла Вавринець подав скаргу до Кременецького земського суду на князів Вишневецького та Порницького від себе та брата, котрий досі перебував у полоні [24, арк. 173 – 175].

Як саме і коли повернувся додому Михайло Данилецький, залишається невідомим, проте в 1623 р. він уже особисто свідчив проти своїх опікунів (Костянтина Вишневецького та Стефана Порицького) [21, арк. 107 а].

Як бачимо, невільників зазвичай викупляли родичі самотужки. Однак траплялися випадки, коли у викупі брали участь посередники. Цю роль виконували купці. Так, 1579 р. купець-вірменин Іванис Богданович викупив з полону дружину зем'янина Курила Решневецького Лідуху Ігнатівну Пантеліївну. Повернувши дружину чоловікові, він отримав всі витрачені кошти і винагороду [17, с. 202].

На жаль, не завжди викуп полоненого завершувався поверненням невільника додому. В джерелах зафіксовано історію брацлавського каштеляна Василя

Загоровського. Потрапивши до татар, він надіслав лист до князя Андрія Курбського з проханням викупити його з неволі [18, с. 360 – 365], але, так і не дочекавшись свого викупу, помер у Криму [3, с. 381].

Отже, визволення з полону рідних вимагало від потерпілих чималих статків та зусиль. Водночас у самому процесі могло бути задіяно багато людей. Загалом, викуп бранців був досить тривалою справою і не завжди закінчувався успіхом для в'язня.

На жаль, невідомо, наскільки типовою є історія Анни Пепловської і чи всі бранці проходили через однакову процедуру викупу. Аби знайти відповідь на це питання, варто продовжити роботу над вивченням актових книг, які, можливо, містять й інші документи про аналогічні події.

ДОДАТОК

Текст скарги Анни Пепловської на князів Костянтина Вишневецького та Стефана Порицького

Протестация от пнее Пепловської на кнжти его млт Костантого Вишневецького и кнжти мл Стефана Порицкого

Року тысяча шесть соть двадцат перьвого, мца февьрала, двадцат сегомо дня.

На роках судовыхъ земськихъ кремьянецкихъ о шесть недель по Трех Кроляхъ, римськомъ вятѣ¹, в року, свзышь написаномъ припалыхъ и судовъне отправовати зачатыхъ, передь нами, Самуелемъ Ледоховскимъ, судею, а Григоремъ Ушакомъ Куликовскимъ, подсудькомъ, урядниками судовыми земскими кремьянецкими, постановилася очевисто урожоная ее милость пани Анъна з Глиницъ [по м] альжо[нку]² Криштофая Данилецькая, а второго Касъпровая Пепловская. Будучи

здорова на тиле и на умысле добровольне зезнала тыми словы, ижъ коли мя пан Богъ року тисеча шестьсоть осмогонадцать за впаденьемъ [...]³ войскъ татарскихъ з салъганомъ кгалъкгоу в р[...]⁴ки пода[...]⁵. Теды тамъ цалый рокъ в Крыме [...]⁶ася, конюшого царского в неволи тяжькой будучи, писаламъ и посылаамъ трикрот тлумачовъ до пана малжонка моего, абы тые пнзи, которые на Вербици от кнжати его

³ Частина тексту заклеена при реставрації книги.

⁴ Частина тексту заклеена при реставрації книги.

⁵ Частина тексту заклеена при реставрації книги.

⁶ Частина тексту заклеена при реставрації книги.

¹ Так в оригіналі. Потрібно «святе».

² Частина тексту заклеена при реставрації книги.

мл. Костантого Вишгъневецкого и другие пнзи што на Улашиновъцах от его мл. княти Стефана Порицкого на часть мою на лежат, на окупъ мой одыйскавши, выкупил мя з неволи, которого окупъ Пффербей вложил на мене тринадцат сотъ чирвоныхъ золотыхъ. Але тых пнзей пан малжонок мой у княт их мст выдвигнут не могль, ани от мст сердца хрестианского в такомъ остатном припадку моем, жебы мое власные пнзи на окупъ мни з неволи отдали, не боронили. Старался, еднакъ, жебы мя до Волох одослано, посылаючи в том тлумачовъ до Крыму. Зачимъ мя з другими вязнями до Хотѣня привезено в року тысяча шестсот девятнадцатом, на початку жнивъ. Где будучи до Каменца посылалам по малжонка моего, просячи, абы до Хотѣня прибылъ и зъ вязеня мя осьвободиль. Але на тот час //⁷ писане мое не застало его в Каменцу. Одежал был до Люблина на трибуналь. Сын тылко мой старший Михал Данилецкий с першимъ малъжонкомъ, который ся з другимъ сыномъ моим Вавринцем тамъ в коллею у отцовъ езуитовъ училь, з его милостю паномъ Кавецкимъ, подстаростим каменецким, и з его млстю паномъ Милевским, подстолим каменецким, прияхал до мене. Который тых зараз на тот час просячи и облепляючи за ноги татаровъ, що-мъ у нихъ подъ стражою были, жебы за мене засел, а мене выпустили для ластнейшого отдыйсканя у должниковъ помененыхъ пнзей на окупъ. Татарове до завтрия тое одложили, а в тым, того жъ дня вечеромъ, на Хотѣнь поляци наехали, хотячи нас отбити. Татарове поганство, тое постерегъши, хотѣли нас стинати. Вязнювъ увели, вшакъже живыхъ до ранку в Хотѣню. [...] ⁸рет [...] ⁹ дня потомъ с Хотѣня нас попровадили назад и даючи до Крыму, обавяючися далших на себе небезпеченствъ. До Яс кгда нас припровадили, осподар его мст Кграциян не позволил нас провадити

⁷ Дві скісні лінії означають закінчення сторінки.

⁸ Частина тексту заклеена при реставрації книги.

⁹ Частина тексту заклеена при реставрації книги.

до Крыму, кгволи чему и татаром и намъ живность и потребности вси дават росказал поки бы нас, вязнювъ, прятеле не окупили. Писаламъ теда и посылаламъ знову до пана малжонка моего, просячи для мелосердя Божего, абы мя с пекла поганского выбавил яким колъвекъ способом, а ижъ пнзей и на што бы ихъ достат не мелисмы, бо татарове все што колвекъ: дом шляхецкий, пѣнязи, золото, срибро, охендозство, стадо и поддане с села Вербици зо мною побрали, других выстинали, сыновъ моих милых абы привезль albo одеслал до Ясь о то, бымъ ихъ засадила за себе. Писаламъ и просиламъ, певная // будучи, ижъ сама тымъ часомъ тые пнзи винные у приречоныхъ княжт их мст отдыйскат ладвѣ бы-мъ могла. Приехалъ малъжонокъ мой до Яс, зобравши що могъ пнзей, продавъши и данины, которые мел от короля его млсти под Овручем. Приносль з собою за прозьбою моею и сына нашего Михайла. Тамъ чинячи старане о мне великое и трудности и праці зажилъ, бо Аталык татарин стражъникъ мой, иначей не хотѣль мя выпустит, тылько жебы-мъ зараз дала пятсот червоных золотыхъ, за другую пятсот абымъ поруку ставила, а за триста червоных жебы сынъ зосталь, вшакъже тымъ способом, жебы в тыхъ трохсот червоныхъ Тахтара, которого меновали вязнемъ у его милости пана Калиновского, старосты каменецкого, маючи о немъ ведомость с турчина Феридона. Онымъ дала (!) муселам я на то зезволити, што ми поганинъ подал, хотячи южъ з обридливое неволи яко билая голова вынист. Тое однакъ вымовивъши, же кгда бы татарина того не было живого, триста червоных место его взял, а ижъ не мѣль малъжонокъ мой сполна пяти сот червоныхъ золотых, позычил тамъ же в Ясах у пна Самуеля Павльовского пятисот золотых в талерах золотых и въ урѣтах и зложивъши с своими дальъ пятъсот червоныхъ Аталикови, а за другие пятъсот червоныхъ поруку ставиль пана Костантого, великого пугарника и мытника земли Волоское. В остатку, то есть ве трохсот червоныхъ, albo в

Тахтарзе татарине тымъ способомъ, яко вышей описанно, сына моего милого Михала зоставиламъ. Который о то добровольне // самъ з милости сыновъское ку матъце, припатрившиися моей неволи, облаплявъ за ноги татаровъ, просячи, абы засемъ такъ и татарове иначей бы не были не приняи. Што все диялося при обещности господара его млсти в замку и я з вязеня изъ оковъ выпускчона быламъ року тисеча шестсот девятомнадцатъ, в мсцу октебру. Вшакъже поты мя отковат не наказали, ажъбы Аталикови за послугу пяддесят червоныхъ альбо зараз дала, албо принесши поруки заплатила и на том я мусела зозволити. Над то поповы татарскомъ, тлумачовъ и муше солтановъ, старшому приставовъ над всіми вязнями от солътана кгалки посланому, там на тот час двадцетъ червоныхъ датъ мусил малжонокъ мой, бо мя на улицы бым знову порвали.

Потомъ, приехавши до Полски в Кременцу малжонокъ мой пану Павъловъскому онъ друкгъ з нагородою отдал, иж дей ся они най задлуживши. О Тохтарего же, татарина, которого хотѣли за сына моего, старане чинили, отримавъши его у его млсти пна старосты каменецкого, и пнзи, и што могль у кого способивши, и суконъ накупивъши, свое тежъ шаты, сребро, футра взявъши, року тисеча шестсот двадцатого под час мясопусть до Ясъ пояжал, абы и поруку зносль, и сына моего з заставъ выкупил тамъ. Наперод хотѣли которые и поручникъ жебы поруку первѣ зыскаль дал, теде пнзей готовыхъ чтыриста талеровъ злотовыхъ, сукна два поставы фалендишу червоного, а поставы шиптуху лязурового, которые они сукна в двухъсотъ золотыхъ приняи. Двохъсот червоныхъ еще не доставало... (Документ уривається) [24, арк. 160 зв. – 162 зв.].

ЛІТЕРАТУРА

1. Возняк М. Мартин Пашковський про козацькі сутички з татарами і долю ясиру // Записки Наукового товариства ім. Тараса Шевченка. – Львів: Друкарня наукового товариства ім. Шевченка, 1927. – Т. 147. – С. 141 – 161 [Відбиток]. – С. 1 – 25.
2. Ворончук І. До проблеми чисельності людських втрат Волині внаслідок татарських нападів протягом XVI – першої половини XVII ст. // Старий Луцьк. Науково-інформаційний збірник. – Вип. 7. – Луцьк: Волинські старожитності, 2011. – С. 128 – 146.
3. Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники. – К.: [б. в.], 2012. – 712 с.
4. Ворончук І. Українські літописи про втрати українського населення в результаті татаро-турецької агресії протягом XVI – першої половини XVII ст. // Житомирщина на зламі тисячоліть. – Житомир: М.А.К., 2000. – С. 86 – 93.
5. Гайворонський О. Повелители двух материков. – Киев–Бахчисарай: Оранта, 2009. – Т. 2. – 272 с.
6. Галенко О. Зрадники-герої або український ідеал потурченця // Соціум. Альманах соціальної історії. – К.: Інститут історії України НАН України, 2006. – Вип. 6. – С. 203 – 231.
7. Галенко О. Кримський ханат // Енциклопедія історії України. – К.: Наукова думка, 2008. – Т. 5. – С. 366 – 377.
8. Галенко О. Про татарські набіги на українські землі // Український історичний журнал. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – № 6. – С. 52 – 68.
9. Галенко О. Три України, два Крима і одна історія – всесвітня // Крим в історичних реаліях України: матеріали наукової конференції «Крим в історичних реаліях України: до 50-річчя входження Криму до складу УРСР». – К.: [б. в.], 2004. – С. 39 – 77.
10. Дашкевич Я. Ясир з України (XV – перша половина XVII ст.) як історико-демографічна проблема // Український археографічний щорічник. – К.: Наукова думка, 1993. – Вип. 2. – С. 40 – 47.
11. Дзира Я. Татаро-турецькі напади на Україну XIII–XVI ст. за хроніками Бельських

та Стрийковського // Український історично-географічний збірник. – К., 1961. – Вип. 1. – С. 83 – 102.

12. Иналджик Г. Османська імперія: Класична доба 1300–1600. – К.: Критика, 1998. – 284 с.

13. Кримський А. Історія Туреччини: звідки почалася Османська держава, як вона зростала й розвивалася і як досягла апогею своєї слави й могутності. – К.–Львів: ОЛІР, 1996. – 288 с.

14. Леп'явко С. Козацькі походи на татар у 1570–1580-х роках // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України Запорізького університету: Південна Україна XVIII–XIX століть. – Вип. 5. – Запоріжжя: ПА Тандем-У, 2000. – С. 191 – 199.

15. Леп'явко С. Українське козацтво у міжнародних відносинах (1561–1591). – Чернігів: Сіверянська думка, 1999. – 216 с.

16. Панашенко В. Кримське ханство у XV–XVIII ст. // Український історичний журнал. – К.: Наукова думка, 1989. – № 1. – С. 54 – 64.

17. Федотов-Чеховский А. Волынская пленница 16 в. и её армянский обожатель // Киевская старина. – К.: [б. в.], 1887. – № 5. – С. 200 – 204.

18. Федотов-Чеховский А. Каштелян брацлавский Василий Загоровский в полоне у татар // Киевская старина. – К.: [б. в.], 1887. – № 2. – С. 360 – 365.

19. Хензель В. Проблема ясыря в польско-турецких отношениях 16–17 вв. // Россия, Польша и Причерноморье в XV–XVIII вв. – М.: Наука, 1979. – С. 147 – 158.

20. Центральний державний історичний архів України в м. Київ (далі ЦДІА України в м. Київ). – Ф. 21, оп. 1, спр. 58.

21. ЦДІА України в м. Київ. – Ф. 21, оп. 1, спр. 71.

22. ЦДІА України в м. Київ. – Ф. 22, оп. 1, спр. 10.

23. ЦДІА України в м. Київ. – Ф. 22, оп. 1, спр. 30. – 172 арк.

24. ЦДІА України в м. Київ. – Ф. 22, оп. 1, спр. 31. – 286 арк.

25. Bartoszewicz J. Kronika Pawła Piaseckiego. – Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1870. – 458 s.

26. Biblioteka Jagiellońska. Oddział rękopisów. – Sygnatura 350. – S. 411 – 413.

27. Bobrowicz J. Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S.J. – Lipsk, 1841. – T. VII. – 582 s.

28. Kołodziejczyk D. The Crimean Khanate and Poland-Lithuania: international diplomacy on the European periphery (15th–18th century): a study of peace treaties followed by annotated documents // The Ottoman Empire and its Heritage. – Leiden–Boston: Brill, 2011. – Volume 47. – 1049 p.

29. Maciszewski J. Korecki Samuel // Polski słownik biograficzny. – Wrocław–Warszawa–Kraków, 1968–1969. – S. 60 – 62.

30. Podhorodecki L. Chanał Krymski. – Warszawa: Książka i wiedza, 1987. – 316 s.

31. Skorupa D. Stosunki polsko-tatarskie 1595–1623. – Warszawa: Neriton, 2004. – 295 s.

REFERENCES

1. VOZNIAK, M. (1927) Martyn Pashkovski about Cossacks' clashes with Tatars and the fate of jasyr. *Zapysky naukovoho tovarystva im. Tarasa Shevchenka*. Vol. 147. pp. 141 – 161. [Imprint] pp. 1 – 25. [in Ukr.]

2. VORONCHUK, I. (2011) Revisiting the problem of number of victims as a result of Tatar attacks of Volyn in the 16th – first half of the 17th centuries. *Staryi Lutsk*. Vol. 7. pp. 128 – 146. [in Ukr.]

3. VORONCHUK, I. (2012) *Population of Volyn in the 16th – First Half of the 17th Centuries: Family, Household, Demographic Factors*. Kyiv, 712 p. [in Ukr.]

4. VORONCHUK, I. (2000) Ukrainian chronicles about civilian casualties in Ukraine as a result of Tatar-Turkish aggression in the 16th – first half of the 17th centuries. In: *Zhytomyrshchyna na zlami tysiacholit*. Zhytomyr, pp. 86 – 93. [in Ukr.]

5. HAIVORONSKYI, O. (2009) *Lords of Two Continents*. Kyiv–Bakhchysarai: Oranta. Vol. 2. 272 p. [in Russ.]

6. HALENKO, O. (2006) Betrayers-heroes or Ukrainian ideal of the self-styled Turkman.

- Sotsium. Almanakh sotsialnoi istorii. Vol. 6. pp. 203 – 231. [in Ukr.]
7. HALENKO, O. (2008) The Crimean Khanate. In: *Encyclopedia of History of Ukraine*. Vol. 5. pp. 366 – 377. [in Ukr.]
8. HALENKO, O. (2003) About Tatar invasion of Ukrainian lands. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. Vol. 6. pp. 52 – 68. [in Ukr.]
9. HALENKO, O. (2004) Three Ukraines, two Crimeas and one world history. *Krym v istorychnyh realiiakh Ukrainy: Materialy nauko-voi konferentsii «Krym v istorychnyh realiiakh Ukrainy: do 50-richchia vkhodzhennia Krymu do skladu URSS»* (The Crimea in Historical Realias of Ukraine. Conference Proceedings.) Kyiv, pp. 39 – 77. [in Ukr.]
10. DASHKEVYCH, Y. (1993) Jasyr from Ukraine (XV – first half of the XVII centuries) as historical and demographical problem. *Ukrainskyi arkheohrafichnyi shchorichnyk*. Vol. 2. Kyiv, pp. 40 – 47. [in Ukr.]
11. DZYRA, YA. (1961) Tatar-Turkish invasions of Ukraine in the 13th – 16th centuries after the materials of Bielski and Strykovskyyi chronicles. *Ukrainskyi istorychno-heohrafichnyi zbirnyk*. Vol 1. Kyiv, pp. 83 – 102. [in Ukr.]
12. INALCIK, Halil (1998) *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600*. (Translated from English by O. Halenko) Kyiv: Krytyka, 284 p. [in Ukr.]
13. KRYMSKYI, A. (1996) *The History of Turkey: the Origin of the Ottoman State, Its Development and Culmination of Its Glory and Might*. Kyiv–Lviv, 288 p. [in Ukr.]
14. LEPIAVKO, S. (2000) Cossack campaigns against Tatars in 1570's – 1580's. *Zapysky naukovo-doslidnoi laboratorii istorii Pivdennoi Ukrainy Zaporizkoho universytetu: Pivdenna Ukraina XVIII–XIX cen.* Vol. 5. Zaporizhzhia, pp. 191– 199. [in Ukr.]
15. LEPIAVKO, S. (1999) *Ukrainian Cossacks in International Relations (1561–1591)*. Chernihiv: Siverianska dumka, 216 p. [in Ukr.]
16. PANASHENKO, V. (1989) The Crimean Khanate in the 15th – 18th centuries. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. Kyiv, pp. 54 – 64. [in Ukr.]
17. FEDOTOV-CHEKHOVSKYI, A. (1887) The 16th century captive from Volyn and her Armenian admirer. *Kievskaiia starina*. Vol. 5. Kyiv, pp. 200 – 204. [in Russ.]
18. FEDOTOV-CHEKHOVSKYI, A. (1887) Bratslav castellan Vasiliy Zagorovskiy in Tatar captivity. *Kievskaiia starina*. Vol. 2. Kyiv, pp. 360 – 365. [in Russ.]
19. HENZEL, V. (1979) The problem of jasyr in Polish-Turkish relations in the 16th – 17th centuries. In: *Russia, Poland and Northern Black Sea Coast in the 15th –18th centuries*. Moscow, pp. 147 – 158. [in Russ.]
20. Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv (CSHA of Ukraine in Kyiv) – Fund 21, series 1, folder 58.
21. CSHA of Ukraine in Kyiv. – Fond 21, series 1, folder 71.
22. CSHA of Ukraine in Kyiv. – Fond 22, series 1, folder 10.
23. CSHA of Ukraine in Kyiv. – Fond 22, series 1, folder 30. – 172 p.
24. CSHA of Ukraine in Kyiv. – Fond 22, series 1, folder 31. – 286 p.
25. BARTOSZEWICZ, J. (1870) *The Chronich of Pawel Piasecki*. Krakow: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellonskiego, 458 p. [in Pol.]
26. Jagellonian Library. Manuscript department. – Signature 350. – pp. 411 – 413.
27. BOBROWICZ, J. (1841) *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S.J.* Lipsk: Breitkopf and Hertel publishing house. Vol. VII. 582 p. [in Pol.]
28. KOŁODZIEJCZYK, D. (2011) The Crimean Khanate and Poland-Lithuania: International Diplomacy on the European Periphery (15th–18th centuries): a Study of Peace Treaties Followed by Annotated Documents. In: *The Ottoman Empire and its Heritage*. Vol. 47. Leiden–Boston: Brill, 1049 p.
29. MACISZEWSKI, J. (1968–1969) Ko-recki Samuel. In: *Polski słownik biograficzny*. Wrocław–Warszawa–Kraków, 645 s. [in Pol.]
30. PODHORODECKI, L. (1987) *Chanat Krymski*. Warsaw: Książka i wiedza, 316 p. [in Pol.]
31. SKORUPA, D. (2004) *Stosunki polsko-tatarskie 1595–1623*. Warsaw: Neriton, 295 p. [in Pol.]

V. Khomenko

*Thorny Way Home: A Story of Anna Peplovská's from Hlynnytsi
Release from the Tatar Captivity***Abstract**

For a long time being in close proximity to the Polish-Lithuanian Commonwealth, the Tatars committed permanent attacks on the territories of Rus provinces of the Polish Crown for the purpose of capturing slaves. Our research traces the process of ransom of noble person from the Tatar captivity. Moreover, in general terms we depicted the fate of prisoners in the captivity and possible ways of their returning home. The problem has already been studied by both Ukrainian and foreign historians, but focused predominantly on the demographic situation of the Rus provinces of the Polish-Lithuanian Commonwealth and its diplomatic relations with the Crimean Khanate. Unfortunately, the theme of slaves living in the Tatar captivity has been scantily explored until recently. It is explained by lack of sources which allow us to go into the question at large.

The registers of the XVI–XVII centuries contain occasional information about Tatar attacks and tangible and demographic damages they caused. However, the stories about the Tatar captivity and ransom of the slaves are extremely rare. The records of ransom from the captivity of Volynian noblewoman Anna Peplovská from the village of Hlynnytsi allow us to reproduce the process of captives' returning home. Unfortunately, we can not trace whether the procedure has always been the same. The prisoners, depending on their social status and the enslaver, had to pay a different ransom price. It varied from several hundred to several tens of thousands of red gold pieces. The time of being in the captivity was different too. The procedure of ransom could last for over a quarter of century. Also, there were cases when a noble person died in the captivity while waiting for her or his ransom. Based on the discovered sources we may state that the process of ransom from the captivity and returning home was rather complicated.

Українознавство має набути більш ширшого (глибшого) стратегічного значення державної ваги, в тому числі як українська «м'яка сила» соборницького, дипломатичного і політичного характеру, а не лише наукового чи освітянського. Шляхи мають бути не лише академічного чи політичного характеру, а й на рівні публічної дипломатії: 1) через мас-медіа – медіадипломатія; 2) через культурні акції - культурна дипломатія; 3) через можливості здобути освіту - освітня дипломатія; 4) через Інтернет – ноосферна дипломатія; 5) через неурядові організації – дипломатія «ноополітік» тощо.